

і гестапо, прагнення підпорядкувати ППР, КРН і АЛ Лондонському урядові, підтримку Тіто тощо [3, с. 320]. У «справі Гомулки» під арешт потрапили сотні людей, в тому числі чимало організаторів лівого руху Опору і вищих офіцерів З. Клініко, генерали Г. Карпінський, М. Спихальський, М. Жимерський, які обіймали в повоєнній Польщі визначні посади в армії, державі та ПОРП.

Проте «слідство» завершилося повним провалом. Причиною тому була передусім твердість характеру В. Гомулки і більшості його соратників, які не визнали висунутих їм обвинувачень, а також смерть Сталіна і втеча на Захід у грудні 1953 р. заступника начальника 10-го відділення УБ підполковника Й. Святло, який через «Вільну Європу» розкрив порядки, пануючі в Польщі. Викриття схвилювали польську громадськість і викликали збентеження у вищих ешелонах влади. Вперше гостра критика керівництва пролунала на нараді центрального партійного активу 29–30 листопада 1954 р. У грудні 1954 р. було розформоване Міністерство громадської безпеки, а замість нього створили Міністерство внутрішніх справ і Комітет державної безпеки. 13 грудня 1954 р. був звільнений з-під арешту В. Гомулка, хоча політичні обвинувачення проти нього залишалися в силі. В 1954 – 1955 рр. за інерцією ще було проведено кілька гучних політичних процесів. Масові репресії в Польщі не набули такого всеохоплюючого характеру, як в Угорщині чи Чехословаччині, але й тут за політичними мотивами було заарештовано 150 тис. чол., з яких 1200 чол. були розстріляні [4].

Отже, Формально в Польщі була багатопартійна система, але в її політичному житті домінувала ПОРП, яка копіювала досвід КППС, зокрема запровадила систему репресій. У 1952 р. було ухвалено Конституцію Польської Народної Республіки (ПНР), ліквідовано інститут президентства і створено колективний орган керівництва – Державну раду. У червні 1956 р. у зв'язку з погіршенням економічного становища у Познані розпочалися антиурядові заворушення, які були жорстоко придушені владою. Однак нове керівництво ПОРП на чолі з В. Гомулкою змушене було піти на поступки: розпустити колгоспи, провести реабілітацію невинно засуджених, покращити відносини з католицькою церквою. Але вже на початку 60-х рр. ХХ ст. ці відносини значно погіршилися. Конфліктна ситуація склалася і в стосунках між владою та частиною творчої інтелігенції, яка виражала невдоволення обмеженнями демократії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Герасим О. Греко-католицька церква в Польщі післявоєнної доби // Пам'ять століть. – 2006. – № 5. – С. 200–209.
2. Зашкільняк Л.О., Крикун М.Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. – 752 с.
3. История Польши с древнейших времен до наших дней / под. ред.: Анны Сухени-Грабовской и Эугениуша Цезары Круля. – Варшава: Научное издательство ПВН, 1995. – 380 с.
4. История южных и западных славян: В 2 т.: Учебник. Т. 2: Новейшее время / Под ред. Г. Ф. Матвеева, З. С. Ненашевой. – М.: Изд-во МГУ, 1998. – 272 с.
5. Історія західних та південних слов'ян ХХ ст. Навчальний посібник під редакцією канд. істор. наук доц. Є. П. Пугача / Харків, 1998. – 464 с.
6. Краткая история Польши. – М.: Наука, 1993. – 528 с.
7. Маєвський М. Спецслужби Польської Народної Республіки проти осередків зарубіжних українських організацій / М. Маєвський // Український історичний журнал. – 2012. – № 3. – С. 122–135.
8. Польская Народная Республика. Конституция, Регламент, Сойм, закон о народных сонетах. – Warszawa: Wydawnictwo prawnicze, 1959. – 125 с.
9. Хрестоматия по истории южных и западных славян: учеб. пособие для вузов. В 3 т. – Т. 3. Новейшая история / Отв. ред. Д. Б. Мельцер, Г. И. Чернявский. – Минск: Университетское, 1991. – 413 с.
10. Яровий В. І. Історія західних і південних слов'ян у ХХ ст.: курс лекцій: навчальний посібник. – К.: – Либідь, 1996. – 416 с.

Безпалько Б.

Науковий керівник – проф. Москалюк М. М.

ГАЙДАМАЦЬКИЙ РУХ КІНЦЯ XVII СТ: ПРОБЛЕМИ ІНТЕРПРИТАЦІЇ І ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ

Внаслідок загострення соціально-економічних і релігійних відносин у XVIII ст. на західноукраїнських землях і в Київському, Волинському та Подільському воєводствах виник рух який отримав назву гайдамачина. Здавалося б не повинно виникнути ніяких проблем в усвідомленні цього явища. Ми знаємо про відчайдушну й криваву боротьбу «народних месників» з польським гнітом. Тому, логічно було б припустити, що оцінка сучасних істориків з польського боку здебільшого є негативною, а з українського ж навпаки – позитивною. Будь який історичний факт повинен бути висвітлений об'єктивно. Проте, нашарування політичних та національних ідеологем спотворюють історичне минуле, що у свою чергу ускладнює інтерпретацію тих чи інших подій. Подібна ситуація виникає під час з'ясування основних питань щодо гайдамацького руху кінця XVII ст.

Гайдамацький рух ставав предметом дослідження багатьох науковців-істориків. Так, цією проблематикою займалися: Т. Чухліб [12], В. Литвин [3], Л. Зашкільняк [2], Н. Яковенко [15], В. Антонович [1], З. Когут [4], Т. Моравський [18], Т. Корзон [17], Б. Роле [16], та ін.

Проблематика постаті гайдамаків гостро постала після 1991 р., коли Україна стала незалежною і почався процес об'єктивного перегляду історичного минулого, яке було спотворене Радянським Союзом. Зазначена тема актуалізувалася після революційних подій 2013 – 2014 рр. Тому, дослідження проблеми гайдамаччини є надзвичайно важливим.

Об'єктом роботи є соціально-економічний та політичний розвиток Українських земель, що входили до складу Речі Посполитої наприкінці XVII ст.

Предметом дослідження є гайдамацький рух та його інтерпритація на сучасному етапі.

Мета роботи: визначити основні аспекти трактування гайдамацького руху та формування його образу в українському суспільстві.

Основними завданнями роботи є: проаналізувати джерельну базу питання; з'ясувати погляди сучасних українських та польських істориків; охарактеризувати основні причини та особливості повстання й визначити їх вплив формування образу гайдамаків.

Гайдамаки стали відомими всьому українському народу завдяки славнозвісній поемі Т. Г. Шевченка «Гайдамаки», сто сімдесят п'яту річницю якої ми відзначаємо цього року. У своєму творі поет досить не однозначно висвітлює гайдамацький рух. З однієї сторони він намагався показати гайдамаків як борців за свободу, які вирішили повстати проти національного гноблення, що здійснювалося Річчю Посполитою:

Гомоніла Україна,
Довго гомоніла,
Довго, довго кров степами
Текла-червоніла.
Текла, текла та й висохла.
Степи зеленіють;
Діди лежать, а над ними
Могили сивіють...

Багато їх, а хто скаже,
Де Гонти могила, –
Мученика праведного
Де похоронили?
Де Залізник, душа щира,
Де одпочиває?
Тяжко! важко! Кат панує,
А їх не згадають.

З іншої сторони Т. Шевченко у поемі демонструє криваві дії, які були вчинені гайдамаками щодо місцевого польського, єврейського, а також українського католицького населення:

Не спинила весна крові,
Ні злості людської.
Тяжко глянуть; а згадаєм –
Так було і в Трої.
Так і буде.
Гайдамаки
Гуляють, карають;
Де проїдуть – земля горить,
Кров'ю підпливає...
Од Києва до Умані
Лягли ляхи трупом.
Як та хмара, гайдамаки
Умань обступили
Опівночі; до схід сонця
Умань затопили;
Затопили, закричали:
«Карай ляха знову!»...
І двох хлопців. «Гонто, Гонто!
Оце твої діти.
Ти нас ріжеш – заріж і їх:
Вони католики...
Горе мені з вами!

Поцілуйте мене, діти,
 Бо не я вбиваю,
 А присяга». Махнув ножом –
 І дітей немає!
 Попадали зарізані... [14]

Останнім часом, значна кількість сучасних українських істориків, апелюючи до вище зазначених у поемі кривавих Уманських подій, почали висловлювати думки про те, що гайдамацький рух є невинуватим-жорстоким і гайдамаки – не борці за свободу а скоріш «бандити». Так, наприклад, Н. Яковенко, критикуючи українські підручники з історії, висловила таку думку: «...Уманська різанина 1768 р. або взагалі не потрапляє на сторінки підручників, або фактично схвалюється як виправдана «тяжкими формами польського гноблення» чи метою «звільнити свій народ від кріпацтва і захистити православну віру» [3].

Львівський історик та фахівець з польської історіографії XIX ст. професор Леонід Зашкільняк щодо критики вітчизняних підручників зазначив: «Зайве казати, що гайдамацький рух XVIII століття оцінено як національно-визвольний. Безперечно, він мав соціальні та національні складники, але це тільки частина правди; тим часом іншу – винищення цивільного населення Правобережної України – замовчано: про так звану «уманську різню» в підручнику навіть не згадано» [2].

Польські дослідники здебільшого негативно оцінюють гайдамацький рух. Так, Тадеуш Корзон головним чином винив ченця Мельхиседека Значко-Яворського, який підбурював людей на повстання [17]. Теодор Моравський зазначав вплив Москви на криваве повстання [18]. Юзеф Роле називав серед причин гайдамаччини радикалізм православних [16].

Ми бачимо, що провідні українські науковці не просто звертають увагу на неповному висвітленні гайдамацького руху у шкільних підручниках, а засуджують його як такого. Тут криється деяка небезпека. Сучасне суспільство сприймає гайдамаків героями. В більшій мірі у свідомості українців гайдамаччина виступає як приклад самопожертви за власну свободу. Якщо такі авторитетні фахівці стверджують про невинуватдану злочинність дій учасників гайдамаччини, в суспільстві може назріти суперечливість у усвідомленні цього феномену. В сучасних умовах військової та інформаційної агресії Росії супроти України, це несе за собою певні ризики та небезпеки. Ворог може використати цю тематику для загострення відносин між українцями і поляками, що призведе до небажаних наслідків. Зокрема це може значно погіршити стосунки між Україною та Польщею.

Сьогодні тривають досить складні суперечки щодо гайдамаччини. На нашу думку це актуалізує проблему і свідчить про потребу її вирішення. Так, дії гайдамаків в багато чому є неприйнятними для моралі сьогоденного суспільства. Саме на основі цього і вибудовуються основні претензії до гайдамаччини повстання. Так, з скарги управительки Жаботинського ключа Маріанни Залеської, подана до пограничного суду, про напад гайдамаків та січових козаків у 1734 р. на Жаботинський замок ми читаємо про вбивства, грабіж часом і невинних людей [8, с. 65–67].

Формуванню негативного образу гайдамаків серед цивільного населення значно сприяла інформаційна політика Речі Посполитої. З повідомлення газети «Kurier Polski» про дії гайдамацьких загонів понад річкою Тясмином, у районі Сміли і Білої Церкви ми читаємо: «Із Сміли, дня 29 березня. Зараз маємо звістку, що орда вже вийшла з російських кордонів. Тут, за Цибульником, хіба що тільки у пасіці, де сидить пасічник, нема гайдамаків: одних орда, напавши, вирізала, а інші подалися в Сіцькі степи... З Крилова, дня 19 квітня. Повідомляють, що гайдамаки в Андрусівці забрали 120 голів худоби і погнали до Крюкова. Людей біля Чигирини пооббирали і мають зібратися біля Крюкова, що за 4 милі від Крилова, але їх не випускає з поля зору його милість пан регіментар української частини. З України сюди доносять, що там велика дорожнеча: за чвертку м'яса треба дати 10 злотих, а до того ж селяни не обсялись, побоюючись яких-небудь наскоків» [6, с. 91–92].

В іншому випуску ми читаємо: «З прикордоння повідомляють, що гайдамаки досі не перестають розбишакувати. Вони за пів милі від Ладижина, напавши на два єврейських вози, усе з них позабирали. Про це довідавшись, його милість пан майор Ружицький, що стояв у Ладижині з драгунським військом її королівської милості, послав за ними в погоню 50 кінних, які ще не повернулись. Ці гайдамаки мали зовсім розграбувати Рашків і Гранів, вирізати багатьох євреїв, захопити ксьондза і управителя у Гранові та першого з них, відтявши руки, потім вбити. Про це слід чекати більш певних вістей... На Україні з'явилося багато свавільних ватаг гайдамаків, які групами по 200 – 300 осіб нападають на різні місця і грабують» [6, с. 104–106].

Із скарги шляхтича Бернарда Метельського на придворних ротмістрів сандомирського воєводи князя Юрія Любомирського Верлана, Скорина і Михалка, які, зібравши свавільних людей і видаючи себе за козаків, вчинили напад на його маєток у селі Білянах. Ми бачимо, що через такі дії навіть прості люди могли негативно відноситись до учасників гайдамаччини [9, с. 54–55].

Іншим прикладом негативної характеристики образу гайдамаків є скарга шляхтича М. Бобровського в прикордонний суд Київського воєводства на селян Середу, Невінчаного, Мельника які чинили напади на шляхетські маєтки (липень 1741 р.): «Перед актами прикордонних судів Київського воєводства... його милість пан Матеуш Бобровський на підставі закону обвинуватив працівників: Івана

Середу, Невінчанного, Федора Мельника і інших (по іменах і прізвищах їм краще відомим), що вони, будучи на цей час в Таборіві і в Ярославці, в маєтках вельможного його милості пана Ольшевського і Ігнатія Рупківського, таборівського старости, напали на маєток брата скаржника, а також і Ігнатиху Коломийчиху і по-звірячому замордували, а самого стражника зв'язали, били, піддавали різним тортурам, а потім, позабиравши різного рухомого майна і речей більш як на 10000, підпалили маєток і втекли до Києва, про що знамениті батьки повідомляють обвинувачуючи» [10 с. 125].

Таким чином, проти гайдамаків налаштовували цивільне населення. Польська влада намагалася налаштувати місцеве цивільне населення проти гайдамаків. Вона розуміла якщо повстанці отримають широку підтримку народу то ситуація стане не контрольованою. Річ Посполита пом'ятала розмах «Хмельниччини». Тому, вона докладала усіх зусиль для дискредитації повстання. Не можна говорити, що не було вбивств і грабежу з боку гайдамаків, проте польські газети ніколи не говорили про те, що люди які фігурували як жертви, експлуатували українське населення, часто доводячи його до цілковитого зuboжіння.

Щоб зрозуміти жорстокі дії до населення, потрібно розглянути соціально-економічні, політичні та релігійні причини, які до цього призвели.

Правове становище козаків та селянського стану на Правобережжі визначалося державним законодавством Речі Посполитої, за яким вони не мали жодних політичних та економічних прав і були позбавлені представництва не тільки на вальних сеймах, але й у місцевих сеймиках. Копні суди, які раніше зосереджувалися на вирішенні різних спірних питань, що виникали серед селянського стану, у XVIII ст. перетворилися на допоміжну інстанцію у системі шляхетських судів. Найголовнішим джерелом права, за яким визначалися взаємовідносини між панами і селянами, залишався Литовський Статут, який підтверджував положення права про заборону селянам продавати і купувати землю. Після довгих років існування Гетьманату шляхта разом із єврейськими «панами» знову стала активно заселяти східні воєводства Корони Польської [13].

Шляхтич Охотський, який у середині XVIII ст. перебував на Правобережній Україні, згадував у своїх мемуарах, що там «дійшло до того, що селяни за все повинні були платити жиду-орендатору, навіть за весільну куніцу; вони могли відкупитися від різок і всілякої кари, але не мали права без відома орендатора продати найдрібнішого предмету... Несправедливість викликали невдоволення і насильницькі дії хлопів щодо жидів» [12].

Ось цитати з документу «Скарга селян сіл Тершова та Завадки Самбірської економії Перемишльської землі до Августа III про збільшення поміщиком панщини і введення нових повинностей» (1758 р., травня 16/27):

Раніше ми возили віз дров, за що нам рахували один день панщини, а його милість каже возити два вози – і возимо. А рахує лише один день панщини й дає ще по 100 палиць.

Молотили ми на молотника по 60 снопів, а за його милості мусимо молотити по 70 та більше.

Повідбирав у громади поля і приєднав до своїх. Громада має і вживає тільки 11 чверток, а його милість – 9. А ми платимо податки до замку в Самборі як за ту частину, на якій сіємо, так і за ту, яку має його милість. Тому порозбігалось багато людей – 30 селян, і якщо не буде ласки божої, то розбіжиться решта, бо б'є, калічить, сажає під арешт, там наказує мучити, шмагає палицею.

Забороняє пасти худобу на громадських полях і пасе сам, а що не випасе – наказує косити [3, с. 320–322].

Іноземці, які проїжджали через українські землі Речі Посполитої, неодноразово відзначали жорстоке поводження магнатів з своїми посполитими.

Австрієць Йоган Йозеф Кауш відзначав у своїх «Листах Пастофіля», що включно до 1768 р. володарі приватних міст на Київщині та Брацлавщині мали право страчувати їхніх жителів за будь яку провину. Його вразила новина, що у 1754 р. певний магнат (прізвища не вказувалося) наказав повісити міщан лише за те, що вони підібрали декілька рибин на березі його озера. Безпосереднім поштовхом до початку Коліївщини, як видається, стали дії представників Барської конфедерації, що поширилася на території Руського, Белзького, Волинського, Подільського, а також частково Київського та Брацлавського воєводств. Конфедерати розсилали універсали до місцевої шляхти і навіть селян, які закликали про перехід у їхнє. Але в разі непокори у багатьох випадках конфедерати силоміць примушували місцеве населення присягати на вірність у їхній боротьбі проти королівської влади. Дії польських конфедератів нерідко супроводжувалися пограбуванням місцевого сільського населення, побиттям православних священиків, спаленням церков. Один із учасників повстання Байрацький 9 серпня 1768 р. на допиті в Києві розповідав слідчому, що він воював «за те, що поляки в селі Млієві титареві Данилу, а як прозвали його не сказано, за недопущення поляків руйнувати церкви ті поляки голову відсікли і до стовпа цвяхами прибили, а тіло його спалили і інші благочестивим монастирям руйнування чинили» [13].

Як ми бачимо з наведених вище фактів через зневажливе ставлення до українського населення поляків і фінансову залежність від євреїв, козаки були надзвичайно незадоволені. Свіжа пам'ять про вільну Гетьманщину живила плани щодо повстання.

Не варто забувати і про ще один фактор, який відігравав певну роль у розвитку гайдамацького руху, а саме політичні амбіції Російської імперії. Вона намагалася використати протистояння та напруження між козаками та польською владою на свою користь. Підбурюючи українців до конфлікту з Річчю Посполитою, Росія прагнула послабити повстання. Крім того, російська влада мала на меті приєднання Правобережних українських земель.

Не маючи змоги самотужки вгамувати непокірних магнатів, польський король С. Понятовський звернувся по допомогу до Росії. На Правобережжя для боротьби з конфедератами вступає російське військо на чолі з генералом М. Кречетниковим. Місцеве українське населення сприйняло появу російських збройних формувань як допомогу у боротьбі проти польської влади. Набула поширення чутка про те, що нібито Катерина II видала «Золоту грамоту», в якій закликала селян до боротьби з польською шляхтою (М. Грушевський уважав, що можливо російський уряд і робив такі заяви). Всі ці обставини сприяли розгортанню та поглибленню селянсько-козацького виступу на Правобережжі, організаторами якого були православні священники на чолі з ігуменом Мотронинського Троїцького монастиря Мельхиседеком Значко-Яворським і послушником цього ж монастиря Максимом Залізняком. В урочищі Холодний Яр (біля Чигирина) у травні 1768 р. М. Залізняк закликав до повстання [11, с. 255–256].

На прикладі «Золотої грамоти» можна уявити способи підбурення козаків Правобережжя. Цілком можливо, що її і не існувало, проте навіть чутки надавали впевненості повстанцям, які вірили в допомогу сильнішого сусіда. На нашу думку козаки розраховували на протиборство між Московією і Річчю Посполитою, і цілком вірогідно були непроти скористатися цим для отримання допомоги у військовій боротьбі.

Отже, ми можемо виділити такі наступні основні причини гайдамаччини: економічні – збільшення панщини, грошова залежність від євреїв, побори; соціальні – у владних органах переважно були поляки, побиття за непокору шляхті, привілеї польським людям, несправедливість судочинства; політичні – відсутність представництва у місцевих органах влади та інших політичних прав; релігійні – окатоличення, закриття православних церков, державна підтримка католицької релігії, діяльність конфедератів.

Саме повстання протікало досить криво, але не зважаючи на те воно отримало широку підтримку серед українського населення. Потрібно зауважити, що жертвами були не тільки поляки і євреї, але й українці греко-католицького та католицького віросповідання. Тому, потрібно пам'ятати про гайдамаччину не просто, як повстання проти національного гноблення, але й як трагедію. Звичайно, в XXI ст. дії гайдамаків видаються нам надзвичайно жорстокими навіть по відношенню до ворогів. Проте, сьогоднішні моральні настанови різняться від принципів XVIII ст. Тоді люди жили в іншій реальності, яка диктувала свої правила. Ми повинні говорити не тільки про вчинені дії гайдамаків, але й за яких умов вони здійснювались, а найголовніше, про причини, що привели до вбивств і грабунку. Однак, у козацькій та селянській свідомості повстання розглядалося як виправданий фактор. Не потрібно давати крайньої оцінки діям повстанців, а тому слід зберігати певну обережність. Зважаючи на це, з одного боку гайдамацький рух був спробою ноціонально-визвольної боротьби проти польського гніту, а з іншої – «кривава помста». Тому замовчувати про жорстокість дій гайдамаків як серед поляків, так і серед українців є неприйнятним.

Підсумовуючи, слід відзначити, що гайдамаки боролись в межах українських земель, не здійснюючи напади на інші країни. Звичайно, велика кількість жертв це безумовно трагедія, винуватцями якої є не лише виконавці вбивств, але більшою мірою ті хто це спровокував.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонович В. Б. Исследование о гайдамачестве по актам 1700 – 1768 гг. / В. Антонович // – К., 1876. – С. 132.
2. Зашкільняк Л. Історія «своя» й історія «чужа» / Л. Зашкільняк // Критика. – Число 9–10. – 2009. – С. 24–27.
3. Історія України: Хрестоматія / Упоряд. В.М. Литвин. – К.: Наук. думка, 2013. – 1056 с.
4. Когут З. Коріння ідентичности / З. Когут // Студії з ранньомодерної та модерної історії України. – К.: «Критика», 2004. – 355 с.
5. Михальчук П. Нова історія України. Ч. II. / П. Михальчук, І. Куций. – Тернопіль: Ви-во Астон, 2007. – 480 с.
6. Повідомлення газети «Kurier Polski» про дії гайдамацьких загонів понад річкою Тясмином, у районі Сміли, Білої Церкви і Крилова. 4 (15) березня – 8 (19) квітня 1737 р. // Гайдамацький рух на Україні в XVIII ст. Збірник документів. – К.: «Наукова думка», 1970. – С. 91–92.
7. Повідомлення газети «Kurier Polski» про дії гайдамацьких загонів на Україні і чутки, ніби російське командування для боротьби з гайдамаками відряджає донських козаків і калмиків. червень – липень 1738 р. // Гайдамацький рух на Україні в XVIII ст. Збірник документів. – К.: «Наукова думка», 1970. – С. 104–106.
8. Скарга управительки Жаботинського ключа Маріанни Залеської, подана до пограничного суду, про напад гайдамаків та січових козаків у 1734 р. на Жаботинський замок. 11 (22) серпня 1735 р. Мотовилівка // Гайдамацький рух на Україні в XVIII ст. Збірник документів. – К.: «Наукова думка», 1970. – С. 65–67.
9. Скарга шляхтича Бернарда Метельського на придворних ротмістрів сандомирського воєводи князя Юрія Любомирського Верлана, Скорина і Михалка, які, зібравши свавільних людей і видаючи себе за козаків, вчинили напад на його маєток у селі Білянках. 31 липня (11 серпня) 1734 р. Кам'янець подільський // Гайдамацький рух на Україні в XVIII ст. Збірник документів. – К.: «Наукова думка», 1970. – С. 54–55.

10. Хрестоматія з історії України – XVII–XX ст. / Упорядники: В. Ізюмов, В. Нікольський. – Донецьк: ТОВ «Альфа-Прес», 2007. – 448 с.
11. Хрестоматія з історії України / [Упоряд. та автор коментарів О. Уривалкін]. – К.: КНТ, 2007. – 520 с.
12. Чухліб Т. «Уманська різня», «Уманська трагедія» чи «Уманська перемога»? [Електронний ресурс] / Т. Чухліб // Гетьман. – Режим доступу: <http://getmanat.org/taras-chuhlib-umanska-riznya-umanska-tragediya-chi-umanska-peremoga/>
13. Чухліб Т. Судити чи зрозуміти гайдамаків [Електронний ресурс] / Т. Чухліб // Українська правда. – Режим доступу: http://www.istpravda.com.ua/articles/2015/12/16/148812/view_print/
14. Шевченко Т. «Гайдамаки» [Електронний ресурс] / Т. Шевченко // Укр Ліб. – Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/books/printout.php?id=96&bookid=8>
15. Яковенко Н. Запис дискусій Робочої наради з моніторингу підручників історії України для середніх шкіл [Електронний ресурс] / Н. Яковенко // Громадянська освіта – Режим доступу: <http://osvita.khpg.org/index.php?id=1223646074>
16. Antoni Dr. (Rolle). W wybór pism. – Kraków, 1966. / Dr. Antoni // – Т. 1. – С. 37
17. Koizon T. Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta. 1764–1794. / T. Koizon // – Т. 1. – Kraków; Warszawa, 1897. – С. 200.
18. Morawski T. Dzieje narodu polskiego. – Poznań, 1877. / T. Morawski // – Т. 5

Безпалько Б.

Науковий керівник – доц. Григорук Н. А.

ІНКОРПОРАЦІЯ РОСІЙСЬКОЮ ІМПЕРІЄЮ КРИМСЬКОГО ХАНСТВА НАПРИКІНЦІ XVIII СТ.

По закінченню російсько-турецької війни 1768–1774 рр. був підписаний Кючук-Кайнарджийський мирний договір, відповідно до якого Кримське ханство визнавалося незалежним (до цього – васальна залежність від Османської імперії). В 1783 році Катерина II видала указ про приєднання Криму до Російської імперії, хоча раніше зобов'язувалася не змінювати його статусу. Указ суперечив умовам миру і був, по суті, протизаконним актом. Зразу ж після входження російського війська почали відбуватися перші переселення кримських татар. Тисячі людей втікали на територію тодішньої Османської імперії. Через півстоліття, а саме після Кримської війни 1853–1856 рр., у якій Росія зазнала поразки, проти татар почали застосовувати примусове виселення. Царські чиновники заявляли про те, що «татарський чинник небезпечний для держави». Місцеве населення побоювалося репресій і масово почало залишати батьківщину [7]. За даними Г. Левицького, російські солдати розстрілювали кримських татар, через звинувачення у співпраці з ворогами [1]. Хоч, прямих доказів часто і не було.

Для того, щоб зрозуміти важливість проблематики потрібно провести паралелі з 1954 р. коли до УРСР було передано півострів Крим. У 1991 р. Україна отримала незалежність, також до її складу, на правах автономної республіки увійшов Крим. 31 травня 1997 р. у Києві відбулося підписання договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Росією. Серед головних пунктів договору було визнання територіальної цілісності й непорушності існуючих кордонів обох держав [11]. Але, вже протягом березня 2014 р. внаслідок збройної агресії Росії проти України було анексовано півострів. Президент Російської федерації В. Путін намагаючись злегітимізувати дії російської армії, робив неодноразові заяви про те, що його держава має більші права на володіння Кримом ніж Україна. Таким чином, надзвичайно важливим стало питання приєднання півострова в 1783 р. до Російської імперії. Це зумовлює актуальність досліджуваної теми.

Мета роботи: розкрити особливості процесу приєднання Кримського ханства до Російської імперії в 1783 р. та формування імперської моделі адміністративно-територіального управління.

Основними завданнями роботи є: проаналізувати джерельну базу питання, з'ясувати причини анексії Криму, та її наслідки.

Тематика анексії Криму Російською імперією наприкінці XVIII ст. ставала предметом дослідження таких науковців: Андреева С. [1], Гедько Г. [2], Якубова Л. [12], Левицький Г. [10], Кравченко В. [6], Короленко Б. [5], Задорожний О. [4], Куцик Р. [8].

У поетапному процесі інкорпорації земель Кримського ханства в Російську імперію з урахуванням воєнного, політико-адміністративного та дипломатичного аспектів, можна відзначити такі етапи: початковий період російсько-турецької війни 1768–1774 рр. та її воєнна і дипломатична підготовка; перехід в російське підданство ногайських орд 1770 р.; проголошення незалежності Кримського ханства 1772 р. та визнання цього статусу в Кючук-Кайнарджийському мирному договорі 1774 р.; анексія Криму 1783 р.; остаточне утвердження Росії в Криму за результатами переможної для неї війни з османами 1787–1791 рр. [1].

У 1768 р. почалась Російсько-Турецька війна, яка тривала до 1774 р. Її підсумком було підписання в 1774 р. Кючук-Кайнарджийського договору в невеличкому селі Кючук-Кайнарджа неподалік від міста Силістрії. З російського боку його підписав П. Румянцев, а з турецького – Мусун-заде Мегмет-паша. Договір складався з вступу, 28 статей і секретного доповнення. Російській імперії робилися поступки – фортеці: Енікале і Керч, із